

DE HULPVERLENER: DE DUIZENDPOOT EN HET VERSCHEURDE HART

Jan Taal en Carry Holzenspies

Troost, aandacht en het vermogen om het natuurlijke geneesproces in de patiënt te stimuleren waren vele eeuwen belangrijke ingrediënten van het medisch handelen. Door de opkomst en het succes van de medische technologie dreigen humane aspecten van de medische zorg steeds meer op de achtergrond te geraken. Het medisch handelen en de begeleiding van de patiënt lijken los van elkaar te staan. De herwaardering van de subjectieve gezondheidszorg is misschien wel de belangrijkste opgave voor de komende eeuw (Borst-Eilers, 1993).

Efficiëntie, protocollen en de voortschrijdende technische vooruitgang zijn kenmerken van onze gezondheidszorg. Maar hoe is het met de hulpverlener die de behandeling en verzorging uitvoert? Ervaringen en creatieve uitingen van hulpverleners vormen het onderwerp van dit hoofdstuk. De schilderingen en tekeningen zijn vervaardigd door oncologieverpleegkundigen van het VU Medisch Centrum en het Spaarneziekenhuis tijdens workshops Oncologische zorg en beeldende expressie op de School voor Imagination.

Het verscheurde hart. De gele achtergrond is de kleur van de hoop. De schil- dering gaat over het verdriet van patiënten, collega's en mezelf dat ik op de afdeling tegenkom. De onmacht dat je het niet in de hand hebt, dat het leven afscheid neemt. Mijn hart deelt zich. Het grote rechterdeel geeft volop warmte, het wil nog zo veel. Maar links huilt het hart. De ogen spreken intens verdriet uit. Ze zien het lijden van de mensen en de onmacht. De zwarte raven brengen onheil. De witte vogels, dat zijn patiënten, familieleden en collega's die strijden en de zwarte onheilbrengers verjagen. Er is nog zoveel om voor te gaan. De zwarte cirkel links is een tunnel. Ik weet niet wat er na dit leven is. Er moet toch iets zijn. Misschien staat er wel een prachtige levensbloem (midden onder). Het tekenen en schilderen maakte dingen los die ik niet verwacht had. Ik dacht dat ik alles op een rijtje had, maar dit geeft ruimte en vernieuwing. Het is ook fantastisch om tijdens de workshop het te zien en te horen van mijn collega's hoe ze het beleven. Op de afdeling is daar weinig tijd voor. Laura.

SYMBOLEN IN DE ZORG

In een beeldonderzoek naar wat hulpverleners als de kern van hun vak beschouwen, bleek dat voor de meesten het contact en de wisselwerking met de patiënt als kern van zorg wordt gezien. Opvallend in de getekende beelden was

het grote aantal handen en harten als symbool voor het contact en de zon als symbool voor warmte en vrolijkheid.

In de evaluatie van de onderzoeksresultaten bleek dat managers opval-

lend anders naar zorg kijken dan hulpverleners die in direct contact met patiënten staan. Eén van de leden van het managementteam verwoordde haar verrassing over de beelden als volgt: 'Ik vond al die beelden van handen en

op de tekeningen onderzochten, blijkt zonneklaar: menselijke warmte en wederzijds contact met de patiënt zijn het belangrijkste in de motivatie voor het werk.' (Straalen en Taal, 2001).

ZELF HET INSTRUMENT

'Ik moet in mijn werk wel goed in mijn vel kunnen zitten. Dat probeer ik goed te bewaken. Als ik niet goed in mijn vel zit, kan ik ook niet goed meer luisteren naar een ander. De oorzaak daarvoor kan uitsluitend bij mij liggen, bijvoorbeeld vermoeidheid, maar het kan ook zijn dat de patiënt of zijn familie bij mij een spanning oproept. Daar moet ik dan ook duidelijk en eerlijk in kunnen zijn. Als ik voel dat het voor mezelf niet klopt, dan moet ik dat kunnen zeggen. En dat begrijpen mensen ook wel, want die weten hoe dat voelt. Zij weten als geen ander hoe moeilijk het is om je op een gesprek te concentreren als je je niet goed voelt. Dan maak ik een andere afspraak. Maar als we dit met de artsen bespreken, dan vinden zij het nogal vreemd. Je moet toch onder alle omstandigheden kunnen werken! Maar je bent zelf het instrument waarmee je werkt. Je moet dus vooral goed voor jezelf zorgen, anders loop je vast. Maar artsen ervaren dit als een soort luxe en dat snap ik ook wel. De mensen op de verpleegafdelingen werken immers

Pijnpoort, Anna

Tegenover mijn kamer op de polikliniek staat een kastanjeboom. De mensen die in mijn kamer chemo krijgen kunnen naar die boom kijken. De kastanjeboom is voor mij de boom van de genezing. Ik heb ook altijd kastanjes in mijn zak op het werk. Ik hoop dat bij het nieuw te bouwen ziekenhuis er gauw grote bomen geplant worden. Anna.

De pijnpoort is de poort van loslaten, van vertrouwen op de stroom. Als zieke mensen durven te vertrouwen, controle durven los te laten, dan kunnen ze meegaan in de stroom van gevoelens, die vervolgens een plek kunnen krijgen. Ik zie dan dat ze meestal veel beter met hun ziekte om kunnen gaan. Voor de poort is het vasthouden aan het oude, het zwarte tolletje; door de poort heen is het hart met de roos. Behandelingsprotocollen zijn erg belangrijk in mijn werk, maar ik ga ook steeds meer door de poort en geef plaats aan mijn hart en gevoel in mijn werk. Anna.

Kastanjeboom, Anna

Harten zo soft, eigenlijk zo ouderwets, ons beroep vond ik het belangrijkste. Achterhaald in ons vak. De professionaliteit en de veelzijdige bekwaamheden in ons beroep vond ik het belangrijkste. Maar uit het vervolgonderzoek dat we deden, waarin we de spontane reacties

'De groene ondergrond staat voor mijn veilige basis. De halve cirkels en kleuren staan voor de verschillende facetten die ik in mijn werk met kankerpatiënten ervaar: *pijn*, onzekerheid, angst, verdriet, vreugde, rust etc. De linkercirkel met de warme kleuren is niet gesloten en geeft mij het gevoel dat alles nog open staat. De rechtercirkel is bijna gesloten. Dit staat voor mijn angst in de emoties van de patiënten te worden meegesteuurd als in een soort tornado. Groen is daarom belangrijk voor mij: als ik het gevoel heb meegezogen te worden in de tornado, dan brengt groen me weer terug naar de aarde.

Als iemand kanker heeft en nog maar kort te leven, dan vind ik dat je voor 100% aan die persoon moet geven. Dat kon ik vaak niet, voornamelijk door de tijdsdruk en de organisatie en daar werd ik heel verdrietig van. Ik ben door het maken van dit schilderij een stap verder gekomen. In mijn werk heb ik sommige dingen nu anders geregeld. Ik hield meestal alleen spreekuur en werd daarbij ook nog heel vaak gestoord. Dat wilde ik niet meer. Ik heb nu tegen de oncolog^o gezegd dat ik het spreekuur wil verplaatsen naar een moment dat hij er ook bij kan zijn. Dat gebeurt nu. Gea.

Illustratie Gea

verlener. Wel willen helpen, maar niet kunnen zoals de patiënt het verlangt. Als dit langere tijd duurt, kunnen uitputting of een burnout op de loer liggen (Gerestein-Hettinga, 2003).

- Het lijden van een patiënt kan zo aangrijpend zijn dat de hulpverlener zich hierin voelt worden meegeslept. Dit speelt des te meer als in het leven van de patiënt veel van zichzelf herkend wordt.

onder zo'n grote werkdruk, die vooral wordt bepaald door de tijdsdruk, de kwantiteit.'

Diana Geers over de rol van de oncologieverpleegkundige (in Wiel en Spermon, 2003, p. 131).

Naast de werkdruk en het gebrek aan tijd zijn er specifieke thema's waarmee de hulpverlener in de zorg voor mensen met kanker te maken krijgt.

- Kanker confronteert met lijden en de dreiging van de dood en daarmee op een intense wijze met de existentiële problematiek van het leven.

Soms kan niet worden voldaan aan de verwachtingen van een patiënt. Dit kan leiden tot machteloosheid bij de hulp-

aspecten voor de hulpverlener hebben. In het intense contact met de patiënt kan de hulpverlener als het ware voor een moment meelijfen met dat wat werkelijk van belang is in het leven. Het is een mooie kant van het beroep, maar het is natuurlijk ook een valkuil voor de hulpverlener die de balans tussen werk en privé onvoldoende in acht neemt.

LEVENSKRACHT IN TIJDEN

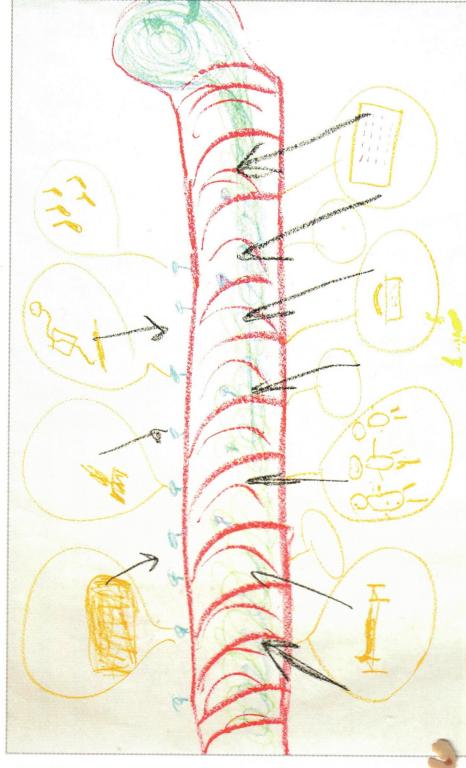
VAN NOOD

'Hier gaat het om leven en dood en alles wat er tussenin zit. Dat is denk ik mijn uitdaging ook altijd geweest. Wat het hier ook zo de moeite waard maakt, is dat je met patiënten zo snel kan komen tot wezenlijk contact. Het blijft minder

hoeveel levenskracht, moed en mogelijkheden mensen weten aan te boren in tijden van nood. Je ziet mensen groeien, je ziet mensen veranderen, je ziet mensen zich er niet onder laten krijgen. Dat geeft mij ook de voeding om de patiënten die het niet zo gemakkelijk uit zichzelf kunnen vinden, te ondersteunen.' Marijolein Bannink, psychiater (in Wiel en Spermon, 2003, p. 39)

Het bijstaan van mensen die zo nadrukkelijk met lijden, leven en dood geconfronteerd worden vraagt veel van een hulpverlener. Stil te kunnen staan bij de eigen emotionele en psychologische processen behoort tot de professionaliteit van de hulpverlener. Beeldende expressie biedt daartoe een bijzonder waardevol medium, immers een beeld, tekening, of schildering kan zo veel meerwaarde geven aan communicatie. Dat wat nog niet in woorden gezegd kan worden, kan vaak wel op een beeldende wijze verteld worden. De deelnemers aan de workshops waren unaniem verrast door de inzichten die verkregen werden door het beeldende werken.

Bovenal werd het delen met collega's als bijzonder waardevol en ondersteunend ervaren. De eerste manifestatie Kanker in Beeld in 1998 leidde ertoe dat beeldend creatief werken een onderdeel is geworden van de vervolgsessies.

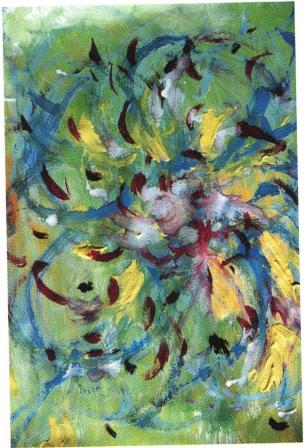
DUIZENDPOOT

Dit ben ik op het werk, de duizendpoot. Even een hand, een arm om de patiënt heen. Samen een traan. Rust creëren, er zijn voor hen die me nodig hebben. Het groen van binnin is mijn kracht, misschien wel grenzeloos. De duizendpoot, zij loopt veel en doet veel tegelijk. In de ene kamer brengt ze rust, in de andere kamer een lach, in de volgende kamer handelt ze; is ze technisch, de doener, de snelle. Vlug even dit en vlug even dat. De blauwe ogen op steeltjes kijken overal tegelijk. Naar de röntgen, naar de apotheek, kritiek krijgen omdat je iets vergaten bent, een slecht-nieuws-gesprek, een vergadering, de telefoon. Maar toch blijft er die lach, de vriendelijkheid tegenover degene die daar op de afdeling moet verblijven. Het rode is mijn schild om me recht te houden en te beschermen. Er zijn ook zwarte pijlen, die geven me stress. Carla.

maar je leert juist hoe knap de meeste mensen omgaan met alle ellende die hen overkomt. Want dat is opvallend. Je ziet hier letterlijk voor je ogen aan de oppervlakte. Bovendien is het heel dankbaar werk; je krijgt er heel veel voor terug! Je leert hier niet zozeer hoe moeilijk het is om kanker te hebben,

Het zeilschip.

De schaal.

opleiding tot oncologieverpleegkundige aan het Erasmus Medisch Centrum te Rotterdam. De meeste cursisten blijken dit onderdeel, na enige onwennigheid in het begin, erg te waarderen (Gerestein-Hettinga, 2003). Bovenstaande initiatieven verdienen navolging in de opleidingen van medische en psychosociale hulpverleners, in de ziekenhuizen en in de bijscholingsactiviteiten. Immers, om goed te kunnen zorgen voor de persoon die geconfronteerd is met de ziekte kanker, dient de hulpverlener allereerst goed voor zichzelf te zorgen.

LITERATUUR
Borst-Eilers, E. (1993). Citaat uit inaugurele rede als bijzonder hoogleraar aan de medische Faculteit van Amsterdam.

Het zeilschip. In deze schildering zit de patiënt rechts in het zeilschip. Links ben ik in het rood. De patiënt is stervende, zij heeft misschien nog maar kort te gaan. Zij is erg onrustig, heeft het gevoel geen grip meer te hebben op wat er met haar gebeurt. Ik ben bij haar in de nachtdienst en probeer haar al mijn aandacht, rust en bescherming te geven. De patiënt zegt dat het erg 'stormt' in haar hoofd. Ze heeft het gevoel meegezogen te worden op een deinend schip in de storm. Ik zit stil bij haar en luister. Ik stimuleer haar om de beelden maar te nemen zoals ze komen. Zij zeilt in de storm verder en begint iets rustiger te ademen (zij zeilde altijd veel).

De schaal. De schaal met de bruisende kracht en rode en zwarte druppels. Ik vind het bijzondere werk dat ik er mag zijn voor de patiënten op de afdeling, dat ik zo dicht bij mensen kan staan in het intieme gebeuren van het ziekenhuis. Ik vind het bijzonder om met een wildvreemde mee te lopen. De bruisende kracht in mijn schaal wordt gevoed van binnen uit, water, kracht en vuur. Met patiënten kan ik ook mijn grenzen stellen. Met collega's veel minder. Dat doet soms pijn. Als ik gebrek aan verantwoordelijkheid, collegialiteit en samenwerking bemerkt, dan trek ik me dat erg aan. Dat zijn de rode en zwarte druppels, als rotzooi in mijn schaal, als een negatieve spiraal van de afdeling. Ook bij een patiënt die geen enkele inzet meer vertoont kan ik dat gevoel ervaren. Carla.

Het zeilschip. In deze schildering zit de patiënt rechts in het zeilschip. Links ben ik in het rood. De patiënt is stervende, zij heeft misschien nog maar kort te gaan. Zij is erg onrustig, heeft het gevoel geen grip meer te hebben op wat er met haar gebeurt. Ik ben bij haar in de nachtdienst en probeer haar al mijn aandacht, rust en bescherming te geven. De patiënt zegt dat het erg 'stormt' in haar hoofd. Ze heeft het gevoel meegezogen te worden op een deinend schip in de storm. Ik zit stil bij haar en luister. Ik stimuleer haar om de beelden maar te nemen zoals ze komen. Zij zeilt in de storm verder en begint iets rustiger te ademen (zij zeilde altijd veel). De patiënt vertelt dan dat er meer mensen in de boot blijken te zijn. Allen belangrijke mensen in haar leven van wie ze nu afscheid neemt. Ze wordt rustig. De volgende dag als ik weer bij haar langs ga, zegt ze dat de mensen niet meer op het schip zijn. Ze zegt letterlijk: "Ik zeil weg, maar nu alleen". De dag erna overlijdt ze in alle rust. Carla.